

13. Державний архів Одеської області (ДАОО). Ф. 1. Оп. 190. Спр. 68. Арк. 155—157.
14. Матеріали для географії та статистики Росії. Т. 24. Херсонська губернія. СПб., 1863. Ч. П. С. 281.
15. РДІА. Ф. 560. Оп. 7. Спр. 424. Арк. 9.
16. Дунайские рыбные ловли в Бессарабской области. // Журнал МВД. 1846. Ч. 13. С. 78—54; Скальковский А. А. Опыт статистического описания Новороссийского края. Ч. П. С. 432—434.
17. РДІА. Ф. 16. Оп. 1. Спр. 109. Арк. 1—1.
18. ДАОО. Ф. 4. Оп. 1. Спр. 1262. Арк. 92.
19. Там само. Спр. 1740. Арк. 3.
20. РДІА. Ф. 18. Оп. 2. Спр. 290. Арк. 182, 184, 189—191.
21. Там само. Спр. 753. Арк. 124; Список фабрикантам и заводчикам Российской империи 1832. СПб., 1833. Ч. П. С. 812.
22. РДІА. Ф. 1. Оп. 16. Спр. 6. Арк. 21—22, 25—27.
23. Там само. Ф. 18. Оп. 2. Спр. 290. Арк. 189—190; Спр. 191. Арк. 1—3; Ф. 1. Оп. 16. Спр. 6. Арк. 21—26; ДАОО. Ф. 1. Оп. 190. Спр. 11. Арк. 24.
24. Підраховано за даними Головного статистичного комітету Новоросійського краю. Див.: ДАОО. Ф. 3. Оп. 1. Спр. 70. Арк. 7—11.
25. Матеріали для географії та статистики Росії. Т. 24. С. 431.
26. ДАОО. Ф. 3. Оп. 1. Спр. 70. Арк. 1—74.

Н. М. ФРОЮК

ВКЛАД ЕТНІЧНИХ ГРУП ОДЕСИ У РОЗВИТОК ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ В КІНЦІ ХVІІІ — 1-Й ПОЛОВИНІ ХІХ СТОЛІТТЯ

Протягом 1-ї половини ХІХ століття Одеса перетворилась на одне з квітучих міст, з розвинутою економікою та культурою. Цьому сприяв цілий ряд факторів. Це і вигідне географічне положення, що давало можливість успішно розвивати зовнішню торгівлю і ліберальне ставлення царського уряду, яке проявлялось, зокрема, в створенні сприятливих умов для швидкого заселення міста, вдалий добір ним адміністраторів для управління краєм. З перших днів свого існування Одеса була відкрита для людей різних соціальних станів, національностей та віросповідань. Тож першими жителями були колишні запорозьські козаки, українці та росіяни з різних губерній імперії, в тому числі і збігли селяни; іноземні купці чи просто переселенці, яких уряд гостинно запрошував для швидкої колонізації Південної України. Це сприяло формуванню інтернаціонального складу міста. Представники різноманітних національностей утворили свої етнічні групи, які внесли вагомий вклад у соціально-економічний розвиток Одеси.

На першому етапі свого розвитку економіка молодого чорноморського міста була орієнтована, в основному на торгівлю. Місцевий ринок поступово втягувався в систему всеросійського та світового ринків. Вигідне розташування порту — недалеко від гирел Дністра, Бугу та Дніпра — дозволяло отримувати товари з багатьох регіонів України та Росії. До того ж підвозити їх можна було і сухою дорогою за допомогою гужового транспорту, який відіграв важливу роль у перевезенні вантажів у дореформений період. Так, наприкінці 40-х років не менше 3/4 хліба, основного товару експортної торгівлі, довозилось до Одеси гужовим транспортом портом, переважно на чумацьких возах¹.

Європейські країни були зацікавлені в торгівлі з Росією, їх вабили вовна, сало, пенька, льняне насіння і саме головне — пшениця. Тож Одеса стає одним із найважливіших чорноморських портів, через який ведеться активна зовнішня торгівля. Вже в 1795 році за своїм торговим обігом вона залишила позаду такі порти як: Херсон, Феодосія, Керч, Єнікале та Севастополь, а згодом Євпаторію і Таганрог. Але якщо в 1795 році з Одеси було вивезено товарів на суму 24 824 крб., то в 1817 році ця сума зростає до 10 949 347 крб. сріблом причому основну частину експорту складав хліб².

Вигідна міжнародна торгівля приваблювала до міста купців, і капітали з різних країн. «Ревізьська казна» 1799 року³ дає певну уяву про склад одеського купецтва. Із 208 купців, які записані в цьому документі 126 прибули із-за кордону і лише 82 були росіянами, або ж народилися в межах Російської імперії.

Більшість із закордонних купців складали греки. Вони відігравали найбільш вагомий роль у зовнішній торгівлі, особливо на початку XIX століття. Особливих успіхів вони досягли у справі зернового експорту. Найбільшою в Одесі експортно-імпоротною компанією була фірма братів Раллі, яка процвітала з 1815 по 1861 роки і мала великий вплив у міжнародній торгівлі⁴. І на середину XIX століття хлібна торгівля залишалась в руках у греків. Так у 1853 році в одеський порт прибуло 2.169 суден, з яких 923 — під грецьким, 266 — під російським, 433 — під італійським, 179 — під австрійським, 368 — під англійським прапорами. До того ж, найбільші торгові обіги цього року мали саме грецькі купці: Родоканакі (до 4 140 000 крб.); Іракліді і Тапудов (більше 2 млн. крб.); Раллі, Рокко, Севастопуло, Мавро (більше 1 млн. крб.)⁵.

Слід відзначити вагомий внесок у розвиток торгівлі німецьких купців. В 1805 році найбагатнішими купцями, чії торгові дома користувалися найбільшим авторитетом, на думку І. Демідова були німці⁶.

В період, коли градоначальником був герцог Рішельє, до Одеси переселились багато французських, особливо марсельських торговців, в тому числі купець Карл Сікар та його брати. Завдяки їх зусиллям значно пожвавилась торгівля з Францією. Цар Павло I навіть змушений був признати одеського купця Івана Рено представником французької торгівлі в Одесі⁷.

Максимально сприяли розвитку міжнародної торгівлі італійські купці. Свої перші торгові дома вони заснували в 1807 році, а після введення порто-франко їх кількість значно збільшилась⁸. Це привело до значного збільшення кількості сардинських суден в одеському порту.

Торгівлею в Одесі активно займалися болгарські, вірменські та польські купці. Проте починаючи з перших десятиліть ХІХ століття все більший вплив в торгівлі почали набирати єврейські торговці.

За короткий період часу — з 1827 по 1858 роки кількість єврейських купців збільшилась з 336 до 3 148 осіб, тобто в 9 разів⁹.

Деякі з них були дуже багатими і займалися банківською справою, або мали свої торгові дома й приймали безпосередню участь у торгівлі зерном. За відомостями Х ревізії (1858 року) в Одесі проживало 88 єврейських купців І-ї гільдії, III — 2-ї та 1 949 осіб 3-ї гільдії¹⁰. Тож більшість торговців була не такою багатою: вони скуповували оптом товар у іноземних купців і продавали потім вроздріб у своїх крамницях.

Дрібні торговці мали чималий прибуток від торгівлі хлібом. Вони привозили його до Одеси з різних регіонів України, скуповуючи за безцінь у селян¹¹. Після відкриття біржі біржевими маклерами були в основному представники єврейської національності.

«Список одеських купців» (1859 року) дає можливість за прізвищами та іменами з'ясувати національний склад купців. При цьому слід врахувати можливість помилки, бо прізвище не завжди відбиває національну належність. Список дає уяву про кількість капіталів, а не людей. В нього занесені 869 купців. З них можна виділити 426 купців єврейської національності, 250 — російської, 51 — грецької, 27 —

української, 28 — німецької, 31 — італійської, 13 — болгарської, 8 — польської, 5 — вірменської, 6 — французької, 1 — турецької¹². На основі цих даних можна зробити висновок, що в 2-й половині XIX століття найбільшої ваги в торгівлі набувають єврейські купці, витісняючи на задній план грецьких, італійських та німецьких. Звертає на себе увагу і той факт, що значно зросла кількість російських та українських купців. Проте їх роль у галузі міжнародної торгівлі залишається досить незначною. В основному вони займалися торгівлею вітчизняних виробів таких як: канати, скло, залізні та мідні вироби тощо.

Російський статистик Протопопов, який зібрав значну кількість даних стосовно російської торгівлі цього часу, зробив висновок, що в Одесі не було жодного справді російського торгового дому, який би займався міжнародною торгівлею. Він поставив питання про необхідність створення програми торгової освіти для підготовки своїх вітчизняних торговців з іноземними державами¹³.

З 15 211 суден, які побували в одеському порту в період з 1848 по 1859 роки лише близько 11% ходили під російським прапором. В той час як 20% прийшли під грецьким, 20% — під італійським і близько 17% — під англійським прапорами¹⁴.

До того ж велика кількість суден, які ходили Чорним морем під російським прапором, насправді належала іноземним купцям, перш за все грекам, які прийняли російське підданство¹⁵.

Однак те, що переважна більшість впливових і умілих купців складали саме іноземці, сприяло широкому доступу іноземних товарів і капіталів в Одесу і експорту вітчизняної продукції за кордон.

Бурхливий розвиток міжнародної торгівлі вивів Одесу на 1 місце серед чорноморських та азовських портів. В найбільш сприятливий для зовнішньої торгівлі 1853 рік товарообіг одеського порту досяг 35 513 687 крб. сріблом, що становило більшу половину від загального товарообігу усього Новоросійського краю¹⁶.

Високі досягнення в торгівлі сприяли розвитку промисловості та транспорту, давали можливість підвищити життєвий та культурний рівень усього багатонаціонального населення Одеси.

ПРИМІТКИ:

1. Ващенко В. П. Розвиток гужового транспорту в містах Південної України в кінці XVIII — I-й половині XIX століття//Записки історичного факультету. Випуск 2. Одеса, 1996. С. 9.
2. Дружинина Е. И. Северное Причерноморье в 1775—1800 гг. М., 1959. С. 258.
3. ДАОО. Ф. 4. Оп. 4. Спр. 153.
4. Herlihi P. Odessa: A history. 1794—1914. Harvard Ukrainian Research Institute. 1986. P. 88.
5. Сокальский И. О внешней торговле Новороссийского края и Бессарабии в 1853 году//Новороссийский календарь на 1857 год. Одесса, 1856. С. 411—413.
6. Demidov I. Travels in South Russian and Crima during the year 1837. London, 1853. P. 14.
7. Скальковский А. А. Опыт статистического описания Новороссийского края. Ч. 1. Одесса, 1850. С. 271.
8. Там же. С. 272.
9. ДАОО. Ф. 3. Оп. 1. Спр. 50. Арк. 27—46; Спр. 60. Арк. 33.
10. ДАОО. Ф. 3. Оп. 1. Спр. 60. Арк. 33.
11. Шмидт А. А. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба. Херсонская губерния. Ч. 1. СПб., 1863. С. 561.
12. Список одесских купцов (1859). Одесса, 1859. С. 1—15.
13. Herlihi P. Odessa: A history... P. 84.
14. Ващенко В. П. Участь греків у розвитку промисловості і транспорту дореформеної Одеси//Историческое краеведение Одесщины. Сборник материалов. Випуск 3. Одесса, 1992. С. 38—39.
15. Herlihi P. Odessa: A history... P. 100.
16. ДАОО. Ф. 3. Оп. 1. Спр. 46.

Т. Г. ГОНЧАРУК

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИСВІТЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ЖИТТЯ УКРАЇНИ НА СТОРІНКАХ ЖУРНАЛУ «ОСНОВА» (1861—1862 рр.)

Журнал «Основа», що його в 1861—1862 рр. видавала в С.-Петербурзі українська громада, відомий передусім як громадсько-політичний та літературний часопис. Однак, маючи на меті, всебічне висвітлення життя України, організатори журналу приділяли увагу і економічній проблематиці. Хоча на сторінках «Основи» ґрунтовні економічні праці майже не друкувалися, відомості про стан українського господарства наводилися у статистичних та етнографічних оглядах окремих регіонів, кореспонденціях розділу «Вісті», літературних нарисах, розділі «Современная южнорусская летопись».

У висвітленні проблем українського села «Основа» най-